

CULTUREEL

Erfgoed

Onderwijs in cultureel erfgoed gaat uit van **materiële en immateriële sporen uit het verleden**, op het gebied van geschiedenis en cultuur, die de **moeite waard zijn om te bewaren voor de toekomst**. Het erfgoed gaat over de cultuur van:

- **Jezelf** (persoonlijk erfgoed)
- **Je directe omgeving en samenleving** (regionaal en landelijk erfgoed)
- **De wereld** (werelderfgoed)

Centraal staan het verhaal en de betekenis die aan het cultureel erfgoed toegekend wordt: nu, in het verleden en in de toekomst. Leerlingen ervaren dat hun eigen omgeving betekenisvol is en dat het cultureel erfgoed met henzelf te maken heeft.

Onderwijs in cultureel erfgoed gaat uit van ervaren en beleven. Leerlingen onderzoeken sporen uit het verleden in hun eigen omgeving. Ze gebruiken bij dat onderzoek hun **zintuigen**: *zij zien, voelen, horen, ruiken en proeven de elementen die iets vertellen over het verleden*. Ze denken na over het verleden en het culturele erfgoed en discussiëren erover met elkaar en met experts, zoals een historische verhalenverteller of een ervaringsdeskundige. Leerlingen gebruiken hun verbeelding om de betekenis(-sen) van het erfgoed in heden, verleden en toekomst te verkennen.

"Deze benadering stimuleert de verkenning van andere perspectieven van het verleden, een activiteit die in het onderwijs wordt aangeduid met de term multiperspectiviteit. In het geschiedenisonderwijs betekent multiperspectiviteit kortweg dat leerlingen verschillende perspectieven van personen uit het verleden en heden kunnen herkennen, onder woorden kunnen brengen en kunnen contextualiseren."

Door te reflecteren op het erfgoed kunnen leerlingen aan het verleden én heden betekenis toekennen en het waarderen. *Zij verwerven zo enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed (kerndoel 56)*. Onderwijs in cultureel erfgoed biedt besef van tijd en het inzicht dat plaatsen, landschap, gebouwen, maar ook gebruiken en rituelen binnen een gemeenschap of een plaats vroeger anders waren dan nu, of hetzelfde zijn gebleven.

"Als erfgoed gekoppeld is aan geschiedenisonderwijs kan het bijdragen aan de ontwikkeling van historisch besef. Erfgoed komt echter ook aan bod in andere domeinen of in vakoverstijgende projecten."

Daarnaast behoort cultureel erfgoed tot kunstzinnige oriëntatie. De beleving, ervaring en verbeelding van het culturele erfgoed kunnen binnen de verschillende fases van het creatief proces verwerkt worden.

Het creatieve proces

De leerkracht werkt bij onderwijs in cultureel erfgoed vanuit een betekenisvolle opdracht. Binnen de betekenisvolle opdracht doorlopen de leerlingen de 4 fases van het creatieve proces: *Oriënteren, onderzoeken, uitvoeren en evalueren*.

Bij de **oriëntatiefase** reflecteren leerlingen op het onderwerp van het cultureel erfgoed in relatie met hun eigen belevingswereld. In de **onderzoeksfase** onderzoeken leerlingen ter plekke bijvoorbeeld een kasteel uit de omgeving. Ze onderzoeken niet alleen de ommuring, de kantelen en de functie van het kasteel. Ook bekijken zij waarom het kasteel juist op deze plaats in het landschap staat. Waarom is juist deze plek strategisch? Hoe kan het kasteel op deze plek zelfvoorzienend zijn? De leerlingen zijn dan door het kijken, het stellen van vragen en door (naar elkaar te) luisteren, bezig met 'begrijpend kijken'. Tijdens het bezoek ervaren de leerlingen de ruimtes van het gebouw, bestuderen bronnen als historische kaarten en bekijken gravures en afbeeldingen. Uiteindelijk verwerken de leerlingen in de **uitvoerende fase** de persoonlijke ervaring en beleving van de plek en de tijd. De verwerking kan een mentaal proces zijn in de vorm van een interactief gesprek in de erfgoedinstelling of op de school. Het proces van verbeelden speelt zich af in het hoofd van de leerling. De leerlingen geven met deze verbeelding betekenis aan hun omgeving. Dit inzicht en de betekenisgeving kunnen daarbij verwerkt worden in een werkstuk. Leerlingen maken dan bijvoorbeeld een maquette, een film, een tableau vivant of schrijven een verhaal. Bij de **evaluatie** benoemen, vergelijken en beredeneren leerlingen de verschillende verwerkingen van de betekenissen en de wijze waarop zij zelf en anderen waardering geven aan cultureel erfgoed. Hierbij staat dan de reflectie op de leerdoelen van de opdracht ten aanzien van de kennis en de waardering voor cultureel erfgoed (kerndoel 56) centraal.

Tegelijkertijd kan binnen de opdracht over het kasteel ook aan de leerdoelen van de kunstzinnige vakdisciplines gewerkt worden. Cultureel erfgoed wordt dan als thema voor de verwerking in de kunstvakken ingezet. Je kan een **divergente opdracht** introduceren, zoals: *bedenk een goede en strategische plek voor een kasteel, bedenk hoe de bewoners snel weg kunnen komen en goed zicht hebben op de omgeving, hoe zij de vijand tegen kunnen houden én hoe zij aan eten komen.*

Samenhang

Cultureel erfgoed levert betekenisvolle thema's voor lessen of projecten. Erfgoed is immers altijd rondom en zelfs in de leerling. Veel thema's en onderwerpen vanuit cultureel erfgoed kunnen in samenhang onderwezen worden. Je kunt een schilderij uit een historisch museum beschouwen op beeldaspecten, materiaal en vorm. Maar je kunt er ook van leren hoe mensen leefden, woonden en werkten in vroegere tijden. Cultureel erfgoed kan het onderwerp zijn bij complete projecten maar ook in introducties van lessen of als *appetizer*.

Oriënteren

- **Openstellen** met alle zintuigen voor [erfgoedonderwerpen](#) of -voorwerpen uit het autobiografisch verleden of de directe culturele omgeving en belevingswereld:
 - **Kijken** naar afbeeldingen en alledaagse voorwerpen (bijv. kleding, speelgoed) uit het eigen verleden van (de familie van) het kind en van kinderen van vroeger.
 - **Luisteren** naar verhalen over vroeger (prentenboeken, sprookjes, traditionele liedjes en versjes) • vieren van [tradities](#) en gebruiken bij vieringen thuis en op school.
 - Bekijken van gebouwen en monumenten in de wijk (huizen, boerderijen, standbeelden).
- **Reageren** op het erfgoedonderwerp of -voorwerp met associaties en herinneringen aan eigen ervaringen.
- **Kennismaken** met erfgoed in de omgeving waar deze is te zien (bijv. musea, monumenten).

Onderzoeken

- **Onderzoeken** van een verzameling, verhaal of voorwerp en benoemen wat je ziet, ruikt, hoort, proeft of voelt.
- **Beleven** van en fantaseren over de historie van erfgoed (een voorwerp of een verhaal) door er gericht naar te kijken, erover te praten en er vragen over te stellen.

Uitvoeren

- **Verbeelden** van het (eigen) verleden en zich inleven in de tijd van het erfgoed (babyfoto's van jezelf of je (groot)ouders, oude telefoon).
- Een **eigen invulling** geven aan erfgoed door verschillende media als woord, beeld, muziek/ geluid en beweging.

Evalueren

- **Vertellen** over wat er is verbeeld en/of gemaakt, geïnspireerd door cultureel erfgoed.
- **Belangstelling** hebben voor wat andere leerlingen hebben verbeeld, verteld of gespeeld over erfgoed.

Ontwikkeling leerlingen groep 1-2

Jonge kinderen beleven de tijd die gekoppeld is aan seizoenen en aan de terugkerende dagelijkse gebeurtenissen. Jonge kinderen hebben voornamelijk een autobiografisch geheugen en hebben het idee dat zij er 'altijd al waren'. Historisch besef (dat wat is gebeurd en nog in de toekomst zal gebeuren) kan bij jonge kinderen gestimuleerd worden door persoonlijke voorwerpen van 'vroeger' (autobiografisch verleden) te bekijken en ze te laten fantaseren over later. Het historische besef zal groeien door kinderen te laten werken met kleding en voorwerpen uit hun eigen babytijd. De voorwerpen of foto's kunnen bijvoorbeeld in chronologische volgorde gelegd worden: wat komt er eerst en wat daarna en wat is nu? Bij het beschouwen van (voorwerpen vanuit het) cultureel erfgoed ligt het accent op associëren. Kleuters hebben belangstelling voor beelden die gedachten oproepen over dingen uit hun eigen leven: *'wij hebben thuis ook zo een....'*. De opdrachten sluiten aan bij de beleveniswereld van de leerling. Jonge kinderen verbeelden wat er zich afspeelde in een bepaalde tijd en gebruiken daarbij hun eigen fantasievolle regels en onverwachte wendingen.

Ontwikkeling leerlingen groep 3-4

Rond 6 jaar kunnen kinderen begrippen rondom cultureel erfgoed herkennen en benoemen zoals *vroeger en nu, oud en nieuw, bewaren, waardevol en waardeloos, bijzonder en gewoon*. Ook neemt in deze periode de belangstelling voor de realiteit toe: hoe zat of zit het nu precies en wat is er daadwerkelijk gebeurd? Kinderen in deze leeftijdsgroep denken in stereotypen en hebben houvast aan zaken die een afspiegeling zijn van hun eigen werkelijkheid van alledag. Ze kunnen al verbanden leggen en beseffen dat ze er *'niet altijd al geweest zijn'*. Ze hebben een sterk onderzoekende houding. Ze kunnen al iets meer lineair denken en redeneren en ook gerichte vragen stellen aan bijvoorbeeld een expert. Kinderen uit groep 3-4 kunnen zich inleven in het recente verleden, maar betrekken zaken ook nog steeds op hun eigen werkelijkheid. Ze kunnen zich een voorstelling maken van de betekenis van het cultureel erfgoed voor een ander: bijvoorbeeld dat een historisch gebouw waarde heeft omdat het uniek is.

Oriënteren

- **Openstellen** met alle zintuigen voor [erfgoedonderwerpen](#) of -voorwerpen in binnen- en buitenschoolse situaties:
 - **kijken** naar afbeeldingen en alledaagse voorwerpen (kleding, huisraad) van vroeger
 - **luisteren** naar of **lezen** van historische verhalen en jeugdliteratuur
 - **praten** over spreekwoorden en gezegden
 - vieren van en praten over [tradities](#) en gebruiken bij vieringen thuis en op school
 - bekijken van gebouwen en monumenten in de stad of het dorp (bijv. kerken, molens, torens, winkels, straatnamen, gevelstenen)
 - kijken naar mensen die ambachten demonstreren
 - kennismaken met (eenvoudige) kaarten en plattegronden
- Openstaan voor betekenissen die anderen geven (waaronder experts en ervaringsdeskundigen) en reageren met associaties en herinneringen aan eigen ervaringen en (eerder opgedane) kennis.
- **Kennismaken** met culturele instellingen waar erfgoed is te zien (musea, monumenten).

Onderzoeken

- **Onderzoeken** van een erfgoedbron (een verzameling of voorwerp, tekst, afbeelding, de eigen culturele omgeving, gewoontes, gebruiken, tradities, verhalen en rituelen).
- Een gesprek voeren over cultureel erfgoed, er verschillende betekenissen aan toekennen en op een eenvoudig niveau historisch redeneren over verandering en continuïteit.

Uitvoeren

- **Verbeelden** van het (eigen) verleden en zich inleven in de tijd van het erfgoed (bijv. bij een monument ervaren hoe een ridder of rijke koopman leefde, bij werkzaamheden in huis of een bepaald beroep realiseren hoe allerlei werk vroeger met de hand werd gedaan).
- Een **eigen invulling** geven aan erfgoed door verschillende media als woord, beeld, muziek/ geluid en beweging; daarbij kennis over het erfgoed tonen.
- Een eigen of nieuwe **betekenis geven** aan cultureel erfgoed (a.d.h.v. een gesprek of werkstuk).

Evalueren

- **Presenteren** van een eigen kunstzinnige creatie geïnspireerd door cultureel erfgoed aan anderen en aangeven welke keuzes hierbij zijn gemaakt in de uitvoering; motiveren van deze keuzes.
- Benoemen van de mogelijke betekenis van erfgoed in relatie tot de eigen leefwereld en [identiteit](#): een relatie leggen tussen zijn eigen betekenisgeving en die van experts.
- **Accepteren en respecteren van meningen, ideeën en gevoelens van anderen over erfgoed.**

Ontwikkeling leerlingen groep 5-6

De belangstelling voor historische aspecten, het verleden en 'hoe het allemaal gekomen is' neemt in deze leeftijdscategorie toe. Ook kunnen de kinderen steeds beter causale verbanden leggen. Ze laten zich inspireren door onderwerpen uit het leergebied **Oriëntatie op jezelf en de wereld** en kunnen verhalen en gebeurtenissen, gebouwen, landschappen, rituelen en gebruiken steeds meer in verband met elkaar brengen. Kinderen zijn in staat om begrippen rondom cultureel erfgoed uit eigen omgeving te hanteren en te benoemen. Ze kunnen, vanuit hun eigen perspectief en vanuit het perspectief van een ander (uit een andere generatie), aangeven waarom zaken voor de toekomst worden bewaard. Ze kunnen verbanden leggen tussen het verleden en het heden. Bij het onderzoeken van cultureel erfgoed kunnen voorwerpen en foto's gebruikt worden, maar ook het eenvoudig kaartlezen van (historische) kaarten en plattegronden, (bouw-)tekeningen en archiefmateriaal is al mogelijk. Monumenten en sporen in het landschap kunnen geanalyseerd worden en kinderen 'begrijpen' wat er heeft plaatsgevonden doordat ze het zich kunnen verbeelden. Het zelf mogen ervaren en onderzoeken van plaatsen, machines en constructies maakt dat kinderen gerichte vragen kunnen stellen over werking en gebruik, waardoor ze meer besef van de machine uit die tijd krijgen.

Oriënteren

- **Openstellen** met alle zintuigen voor [erfgoedonderwerpen](#) of -voorwerpen in binnen- en buitenschoolse situaties die verder van de belevingswereld afliggen:
 - **Kijken** naar afbeeldingen en (kunst- en gebruiks-)voorwerpen van vroeger in historische context
 - **Luisteren** naar of **lezen** van historische verhalen en jeugdliteratuur uit verschillende culturen, mythen en sagen
 - **Praten** over spreekwoorden en gezegden
 - praten over en beschouwen van [tradities](#) en gebruiken bij vieringen en normen en waarden in verschillende culturen
 - kijken naar gebouwen en monumenten in de verdere omgeving of het land; werelderfgoed
 - kijken naar landschappelijk erfgoed (terpen, dijken, polders, wegen, indeling van stad of dorp)
 - kennismaken met historische kaarten, plattegronden en archiefdocumenten
- **Spiegelen** en met elkaar in verband brengen van eigen betekenisgeving en inzichten van anderen. realiseren dat cultureel erfgoed betrekking heeft op thema's en tijdvakken uit Wereldoriëntatie.
- **Kennismaken** met culturele instellingen waar erfgoed is te zien (musea, monumenten)

Onderzoeken

- **Onderzoeken** van een aantal (zelf verzamelde) erfgoedbronnen en deze vergelijken.
- Tegen elkaar afwegen van verschillende betekenissen van erfgoed en de ontstaansgeschiedenis van het erfgoed hierbij betrekken.
- Erfgoed vanuit meerdere **perspectieven** bekijken in heden en verleden.
- **Beargumenteren** waarom het erfgoed als waardevol kan worden beschouwd voor de samenleving en of het de moeite waard is om te bewaren

Uitvoeren

- **Verbeelden** van het (eigen) verleden en zich inleven in de tijd van het erfgoed (bijv. in een museum jezelf verplaatsen in de getoonde situatie).
- Een **eigen invulling** geven aan erfgoed door verschillende media als woord, beeld, muziek/geluid en beweging; daarbij kennis over het erfgoed tonen.
- Een eigen of nieuwe **betekenis geven** aan cultureel erfgoed en hierbij de waarde van het cultureel erfgoed voor het heden betrekken (bijv. a.d.h.v. een gesprek of werkstuk).

Evalueren

- **Presenteren** van een eigen creatie geïnspireerd door cultureel erfgoed aan anderen (evt. ook buiten de school) en (onderbouwd) kunnen aangeven welke keuzes hierbij zijn gemaakt in de uitvoering.
- Benoemen van de mogelijke verschillende betekenissen van het cultureel erfgoed in relatie tot eigen en andermans [identiteit](#) en hierover discussiëren.
- Tonen van historisch besef in relatie met het cultureel erfgoed.
- **Accepteren en respecteren van meningen, ideeën en gevoelens van anderen over erfgoed.**

Ontwikkeling leerlingen groep 7-8

Kinderen in de bovenbouw worden, door onderzoek van het cultureel erfgoed, steeds meer bewust van de codes (normen, waarden, gedragscodes) die zij door opvoeding en cultuur hebben meegekregen. Ze begrijpen dat je cultureel erfgoed meedraagt in je eigen leven en dat het een deel van je identiteit is. Ze kunnen verschillen aangeven in tijden, maar ook tussen verschillende culturen, gebieden of regio's. Ze zijn in staat tot multiperspectivisch denken: het herkennen van verschillende perspectieven van personen uit het verleden en heden, het onder woorden kunnen brengen en kunnen contextualiseren van wat zij hebben ervaren en hebben verbeeld over het gegeven uit het verleden. Ze kunnen de gevoelens van de ander uit een eerdere tijd koppelen aan hun eigen gevoelens en belevenissen, maar nog steeds vanuit hun eigen referentiekader. Ze snappen dat zij vanuit zichzelf kijken en dat het voor een persoon uit een andere tijd of uit een andere cultuur 'anders' zal zijn. Ze beseffen dat er verschil is tussen eigen waarneming en 'feiten'. Vanuit dit inleven kunnen kinderen tot nieuwe oplossingen komen of ideeën bedenken voor bijvoorbeeld het bewaren van objecten, gebouwen, (elementen vanuit het) landschap, rituelen en gebruiken. Kinderen zijn in staat het cultureel erfgoed te waarderen en een mening daarover te onderbouwen. Ze krijgen ook steeds meer oog voor de samenhang tussen thema's vanuit [Oriëntatie op jezelf en de wereld](#) en het cultureel erfgoed in de eigen omgeving, in de eigen regio en het werelderfgoed. Ze zijn goed in staat om zelf een (eenvoudig) onderzoeksplan samen te stellen waarbij binnen- of buitenschoolse bronnen, zoals archiefmateriaal, worden onderzocht en geïnterpreteerd. Door te reflecteren op het verleden, krijgen ze inzicht in continuïteit en veranderlijkheid. Ze zijn in staat in beperkte mate historisch te redeneren.